

Het Nationaal Historisch Museum en de *emotional turn*

PAUL VAN DE LAAR

The Dutch National History Museum and the 'Emotional Turn'

Recent discussions about the Dutch National History Museum (NHM) should not be restricted to issues put forward by professional historians, be it the importance of a historical canon or nuanced historical debates. Two major, strongly intertwined developments will have to be considered. Firstly, the emotional turn in recent heritage discussions and, secondly, the increasing multi-medialisation of our daily lives. These 21st century developments call for a redefinition of the tasks of a museum for cultural history and a new paradigm in history museums. Traditional collection-driven museums will not be able to satisfy the challenges of the emotional and digital requirements. The NHM should aim to be at the cutting edge of new museum practises.

Inleiding

De discussie over het belang van geschiedenis voor de nationale identiteit, de canon en de rol van musea in onze moderne samenleving heeft raakvlakken met het nationale debat over spelling en taalgebruik in Nederland. Ook daar hebben we de rekkelijken en de preciezen. De rekkelijken vinden het allemaal wel meevallen en tillen niet zo zwaar aan eigentijdse taal- en spellingsvarianten. Daartegenover staan de preciezen die het liefst zien dat met harde maatregelen de disciplinerende weer terugkeert. Wie niet kan spellen en de grammatica niet beheerst, moet worden gestraft: de strenge juf weer terug in de klas. Het is vechten tegen de bierkaai schreef hoogleraar Joop van der Horst onlangs in de *Groene Amsterdammer*.¹ Schrijven en spellen is altijd een voorrecht geweest van een beperkte bovenlaag. Internet heeft die exclusiviteit definitief doorbroken. In het nieuwe digitale communicatietijdperk schrijven meer mensen dan ooit tevoren. En al die webloggers, Hyvers of hoe ze ook mogen heten, lappen de regels van de Nederlandse Taalunie aan hun laars. Volgens Van der Horst leggen de spellings- en taakcritici de lat te hoog: het nieuwe tijdperk dwingt tot een soepelere houding. We moeten erkennen dat het merendeel van de bevolking graag communiceert en zich daarbij allerlei vrijheden veroorlooft. Het is misschien verstandiger als de elite zich aan het nieuwe tijdperk aanpast. Dus eenvoudige spelling die past bij het communicatietijdperk.

De museumwereld kent ook zijn rekkelijken en preciezen. De museumhervormers die de uitdagingen van het nieuwe communicatietijdperk willen benutten voor nieuwe museale concepten. Zij staan tegenover professionals die

¹ Joop van der Horst, 'De taal verloederd (sic) nu eenmaal', *Groene Amsterdammer*, 19-5-2009.

het op het authentieke object gerichte museum als maatstaf voor cultuuroverdracht hanteren. Gebruik van moderne media mag niet leiden tot een andere museale vorm van cultuuroverdracht. Wel toepassing van moderne media, maar binnen een vertrouwd museaal concept. De discussie over het Nationaal Historisch Museum heeft de plaats van een cultuurhistorisch museum in Nederland een nieuwe impuls gegeven. Het Nationaal Historisch Museum moet een 'levend en multimediaal' museum worden. 'Door gebruik te maken van nieuwe media, beleving en interactie met bezoekers is het museum ook aantrekkelijk voor onervaren museumbezoekers', aldus het persbericht dat de ministerraad in het najaar van 2006 uitgaf.² Bij voorbaat was duidelijk dat dit museum geen wetenschappelijk, maar een media-instituut moest worden en geen eigen collectie zou hebben. Het personeel moest vooral geschoold zijn in media, marketing en beleving.³ Het opvallende is echter dat in de politieke discussie over de inhoud van het museum niet de vraag is gesteld in hoeverre de inzet van moderne multimedia zal leiden tot een ander inhoudelijk museumconcept. In deze bijdrage wil ik verkennen in hoeverre de multimedia-liseringstendens kan leiden tot een paradigmawisseling in de museumwereld. Daarbij is het van belang niet alleen oog te hebben voor de vraag hoe moderne media tot een herijking van museale concepten kunnen leiden. In het verlengde daarvan zal ook moeten worden nagegaan hoe de medialisering van de publieke ruimte leidt tot een *emotional turn* in het recente erfgoeddebat.

Van studiezaal tot postmodern museumtheater

Het museum was oorspronkelijk een zaal waar de muzen werden bestudeerd.⁴ Het wetenschappelijk onderzoek paste bij de achttiende-eeuwse Verlichtingsopvattingen. In de negentiende eeuw ontdekten historici de betekenis van het object. Onder invloed van nationalistische bewegingen en de toenemende betekenis van het authentieke object werd het museum een tempel waar de originele artefacten van onze beschaving konden worden bewonderd. Het object riep een historische sensatie op, zoals Johan Huizinga dat noemde. Bij Huizinga zijn het de relatief onbeduidende objecten uit het dagelijks leven die dit gevoel opwekken en niet zozeer de voorwerpen die tot de canon van de kunstgeschiedenis worden gerekend. 'Niet de schilderkunst van Titiaan of Vermeer, maar de prozaïsche prenten van een Jan van de Velde, waarvan de kunsthistorische waarde te verwaarlozen is', aldus Frank Ankersmit.⁵ De waardering voor het authentieke object en de betekenis die een bovenlaag daaraan toekende, bepaalden het twintigste-eeuwse museumconcept. Het beschavingsideaal bleef het uitgangspunt. In de collecties van de stadsmusea is dat goed te zien. Het waren overwegend bolwerken van stedelijke patriciërs die hun erfgoed aan het publiek wilden tonen en doorgeven als voorbeeld van

² Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, Persbericht ministerraad, 8 september 2006.

³ *Handelingen Tweede Kamer, vergaderjaar 2005–2006*, 30 300 VIII, nr. 2684.

⁴ Voor een kritische bespreking Beverly Butler, 'Heritage and the Present Past', in: Chris Tilly e.a. (eds.), *Handbook of Material Culture* (Los Angeles etc., 2008, herdruk) 463-479.

⁵ F.R. Ankersmit, *De historische ervaring* (Groningen 1993) 11.

goed burgerschap.⁶

Sinds de jaren zeventig is de democratisering van het museum definitief op gang gekomen. De tempel van geleerdheid en elitaire kennis moest worden afgebroken. Het postmoderne museum kwam daarvoor in de plaats. De musea moesten zich openstellen voor een nieuw publiek. Degenen die meebetalen aan het plezier van de bovenlaag moesten ook in staat worden gesteld daarvan te profiteren. Door middel van kennis en cultuuroverdracht verwierf het museum een nieuwe maatschappelijke positie. De cultuurhistorische musea hebben er sindsdien hard aan getrokken om deze doelstelling waar te maken. Vooral staatssecretaris Rick van der Ploeg wees de musea op hun veranderde rol in de samenleving.⁷ Zijn nota van 1999 stelde dat het aanbod van culturele instellingen onvoldoende was afgestemd op de maatschappelijke en sociaal-culturele veranderingen. Musea hielden in hun programmering en collectiebeleid te weinig rekening met minderheden en jongeren. Sindsdien doen de met overheidssteun gefinancierde musea hun uiterste best om de instellingen open te stellen voor jongeren en etnische minderheden. Ook hier gaat de vergelijking met het taalonderwijs op. Voor velen is spelling op school een martelgang en als ze de schooltas aan de kapstok hebben gehangen, doet het er voor de meesten niet meer toe. Ook musea hebben de grootste moeite om jongeren na hun schooltijd naar het museum te lokken. Dat wil niet zeggen dat schoolverlaters niet van cultuur genieten. Integendeel, alleen beslissen ze zelf waar ze naar toe gaan. Het is als met de spelling. Iedereen communiceert via sms, weblog en andere moderne kanalen. Grammaticale en spelfouten worden niet opgemerkt. In ieder geval lijkt het niemand te hinderen om niet te communiceren. De jongeren hebben hun eigen culturele wereld en museumbezoek is geen vanzelfsprekende tijdspassing. Niet voor niets staan de stedelijke museumnachten in het teken van entertainment; het aandeel van deejays en hiphopartiesten in de nachtelijke programmering is doorgaans groter dan het inhoudelijke museumaanbod.

Multimedialisering

De moderne musea onderkennen de verworvenheden van de nieuwe media. Vrijwel alle museumprofessionals zijn ervan overtuigd dat het internettijdperk gevolgen heeft voor hun werkwijze. Niettemin ontbreekt het veelal aan kritische analyses over wat de digitale revolutie betekent voor de inhoudelijke kerntaken van het museum. De belangrijkste vraag zou moeten zijn: in hoeverre de toepassing van moderne media leidt tot een andere manier van communiceren met het publiek en welke inhoud daaraan het beste tegemoet komt. Te vaak hebben musea alleen oog voor de voordelen van informatie-overdracht. Sneller, hipper en computers met touchscreens die het traditionele tekstbordje hebben vervangen. Alsof het voldoende is om naast een vitrine met objecten een computer neer te zetten. Cultuuroverdracht werkt niet volgens

⁶ Cathy Ross, 'Making City Histories. Collections and Collecting', in: Gaynor Kavanagh and Elizabeth Frostick (eds.), *Making City Histories in Museums*, (Leicester 1998) 114–132.

⁷ Rick van der Ploeg, *Cultuur als confrontatie* (Zoetermeer en Den Haag 1999).

het principe van de magnetron; als je eenmaal door hebt hoe het werkt volstaat een druk op de knop. Er zijn geen kant-en-klare recepten voor het museum. Musea zijn traditioneel gericht op passieve kennisoverdracht terwijl de moderne mediatechnieken dankzij internet interactiviteit als uitgangspunt hebben. Museumprofessionals die behoren tot de preciezen en vasthouden aan de museale communicatievormen zoals die in de twintigste eeuw zijn bedacht, verliezen de strijd om het publiek. De rekkelijken proberen het museale concept op te rekken. Via interactieve rondleidingen – het modewoord in educatief museumland – wordt een belevenis opgeroepen. De verworvenheden van de beleveniseconomie zijn ook in het marketingsjargon van de museumprofessionals doorgedrongen en inmiddels ook tot de Tweede Kamerstukken. Objecten staan veel minder centraal dan vroeger; in bijna alle nieuwe opstellingen gaat het om het verhaal in eigentijdse spectaculaire, zinnenprikkelende presentaties. Het succesvolle museum is een entertainmenttheater en daarvoor zijn authentieke objecten niet noodzakelijk. Het *Auswanderhaus* in Bremerhaven dat de geschiedenis van de landverhuizers als onderwerp heeft, besloot een theaterachtige opstelling neer te zetten. Authentieke voorwerpen roepen niet de sensatie op, maar identificatie van de bezoeker met een hoofdpersoon die uit de Noord-Duitse havenstad is geëmigreerd. Het is in 2007 uitgeroepen tot het Europese museum van het jaar, hoewel er nauwelijks een authentiek object te vinden is.⁸

De uitdaging voor het eenentwintigste-eeuwse museum, dus ook voor het Nationaal Historisch Museum, is dan niet zozeer, hoe het verleden, hetzij chronologisch, hetzij thematisch in een moderne jas te verpakken, maar welke consequenties het nieuwe digitale tijdperk heeft voor de museale inhoud?⁹ Daarbij is het van belang te differentiëren naar typen musea. Cultuurhistorische musea vervullen naar mijn idee een andere rol dan kunstmusea. Deze reken ik tot de categorie *glamourheritage*. Dit erfgoed past in de wereld van de geglobaliseerde cultuur- en vermaaksindustrie en wordt gecreëerd en gevoed door een internationale, transnationale creatieve elite, die grensoverschrijdende allianties aangaat en in elke wereldstad op zijn wenken wordt bediend. Ze beschikken over de budgetten, sponsorgelden en fraaie architectonische gebouwen om vanuit esthetische overwegingen het erfgoed te presenteren.¹⁰

Erfgoed wordt emotioneler

De discussie over het Nationaal Historisch Museum moet niet alleen gevoerd moeten worden vanuit het perspectief van de opkomst van nieuwe media, maar ook over het identiteitsvraagstuk en de betekenis van erfgoed in onze samenleving. Erfgoed betreft alle sporen uit het verleden, materieel,

⁸ [Http://www.dah-bremerhaven.de/](http://www.dah-bremerhaven.de/).

⁹ Gwenny van Hasselt doet aan de Erasmus Universiteit Rotterdam promotieonderzoek naar het Nationaal Historisch Museum. Een van de vragen in haar onderzoek betreft in hoeverre de nieuwe media zullen leiden tot een ander museaal concept.

¹⁰ Suzanne Greub en Thierry Greub (eds.), *Museums in the 21st Century. Concepts, Projects, Buildings* (München etc., 2008).

immaterieel, die in het heden traceerbaar en identificeerbaar zijn. Musea zijn gespecialiseerd in erfgoed, in het bijzonder materiële overblijfselen, maar vrijwel niemand zal het belang van het immateriële erfgoed kunnen negeren.

De Raad van Europa heeft met de Conventie van Faro (27 oktober 2005) het begrip erfgoed ruim gedefinieerd. Wat vooral opvalt, is de aandacht die de Raad schenkt aan immaterieel erfgoed. De Conventie benadrukt de betekenis van waarden, normen en overgeleverde kennis en tradities. Feitelijk gaat het om alle materiële en immateriële uitingen die het gevolg zijn van menselijk handelen. Ruim geformuleerd betreft het alle cultuuruitingen uit het verleden die er toe doen omdat we het willen doorgeven aan de mensen na ons. De Raad van Europa onderstreept daarnaast de rol van erfgoedgemeenschappen: mensen die in groepsverband specifieke waarden toekennen aan cultureel erfgoed die ze via publieke actie willen veiligstellen. Migranten moeten zich in het huis van Europa thuis kunnen voelen en de gedachte is dat erfgoed daarbij een culturele brugfunctie kan vervullen. De Conventie opent daarmee de weg voor Europese migrantengemeenschappen om hun erfgoed voor volgende generaties veilig te stellen. Dit is niet zonder meer gedaan uit humanitaire overwegingen. Het uitgangspunt is ook functioneel. Migranten uit de ex-koloniën, gastarbeiders en politieke en religieuze en economische vluchtelingen die recentelijk naar Europa zijn verhuisd, moeten zich in het huis van Europa thuisvoelen. In overeenstemming met de uitgangspunten van de postmoderne erfgoedtheoretici gaat men ervan uit dat erfgoed een culturele brugfunctie kan vervullen.¹¹

De globalisering heeft niet alleen gevolgen voor een herdefiniëring van het Europese erfgoed. De complexe westerse wereld met zijn vele culturen is ook vatbaar geworden voor emoties, die op hun beurt weer sterk worden gevoed door de toegenomen betekenis van de media. Dikwijls hebben media aandacht voor de conflicten die gepaard gaan met internationale migratieprocessen, transnationalisme en de politieke controverses die het multiculturele debat oproept. In dit publieke discours nemen emoties dikwijls de plaats in van feitelijke analyses.

De toegenomen betekenis van emoties in het publieke debat heeft de Franse Midden-Oostenspecialist Dominique Moïsi ertoe verleid te spreken van een eenentwintigste eeuw van emoties.¹² De rol van emoties laat zich nauwelijks verklaren zonder te wijzen op de rol die de massamedia in dit proces spelen. Dankzij internet en de globale wereld van transnationale communicanten neemt de emotionele lading van het publieke debat toe. De rellen over de Deense cartoons zijn een goed voorbeeld van een internationale mediahype. Moïsi gelooft zelfs dat emoties leiden tot angsten die voor conflicten kunnen zorgen die de geopolitieke verhoudingen in deze eeuw gaan bepalen. De emotionalisering van onze samenleving zien we terug in de discussies over het

¹¹ Paul van de Laar, 'Migratie in musea. Migranten en een alternatieve erfgoedagenda', *ZemZem. Tijdschrift over het Midden-Oosten, Afrika en Islam* 5:1 (2009) 28-38.

¹² Dominique Moïsi, *De geopolitiek van emotie. Hoe culturen van angst, vernedering en hoop de wereld veranderen* (Amsterdam 2009). Zie zijn essay, 'De eeuw van de emoties. De vermiddenoostelijking van de wereld', *Groene Amsterdammer*, 13-5-2009.

Nationaal Historisch Museum. De globalisering heeft de angst voor het verlies aan nationale identiteit gevoed. Tevens is er de angst voor de islam in Europa en de reacties daarop hebben de discussies over de Nederlandse identiteit een nieuwe impuls gegeven. Aan de totstandkoming van het Nationaal Historisch Museum ligt de angst ten grondslag dat het in Nederland schort aan verbondenheid en de waarden van de Nederlandse samenleving op het spel lijken te staan.¹³

De emotionalisering van de samenleving heeft ook consequenties over hoe we over erfgoed denken en de inhoudelijke betekenis van het programma van eisen van het nieuwe museum. Het mentale erfgoed zal in de toekomst een grotere rol gaan spelen. Dat is het erfgoed dat in onze hoofden zit en voor een belangrijk deel wordt gevoed door historische ervaringen. Hiertoe behoren bijvoorbeeld historische taboes, trauma's, visies op 'de ander' en gevoelens van slachtofferschap, bijvoorbeeld slavernijverleden, maar ook door de emoties en reacties die de recente aandacht voor inburgering oproept.¹⁴ Het is van belang te onderkennen dat het mentaal erfgoed voor een belangrijk deel wordt gevoed door media. Daarom is het niet zo vreemd om te veronderstellen dat er in de eenentwintigste eeuw sprake is van een *emotional turn* en dat deze een grote impact zal hebben op het erfgoeddebat. De traditionele conservator die het erfgoed van de moderne tijd wil verzamelen, zal daar niet om heen kunnen. Wat betekent het bijvoorbeeld voor iemand die langer in Nederland woont dan in zijn geboorteland, en door welke omstandigheden dan ook, wordt buitengesloten en voelt dat hij in dit land niet wordt gerespecteerd? De inburgeringsexperimenten leiden eerder tot een verdere vervreemding en oriëntatie op het land van herkomst. De moskee, de schotelantenne en internet zijn onmisbare ankerpunten in een transnationale wereld. Het zijn emoties, deels door het globale medianetwerk aangewakkerd en gevoed, die de erfgoedbehoefte herdefiniëren en tevens bepalen welk erfgoed door erfgoedgemeenschappen wordt overgedragen aan volgende generaties.

Uiteindelijk zal deze tendens ertoe kunnen leiden dat het emotionele erfgoed leidt tot een nieuw *turning point*, zoals we dat aan het begin van de negentiende eeuw en na 1970 hebben gezien. Van materieel, naar immaterieel erfgoed en vervolgens aangevuld met de nieuwe dimensie van het mentale erfgoed. Bij dit erfgoed zijn emoties belangrijker dan traditionele museale waarden. Dat wil niet zeggen dat straks het materiële erfgoed er niet meer toe doet. Integendeel, maar het is van belang dat museumprofessionals leren denken in erfgoedketens en onderkennen dat de toegenomen medialisering van onze samenleving vooral betrekking heeft op het mentale erfgoed. Het museum van de toekomst moet daarop worden voorbereid. Gebeurt dat niet dan zal het cultuurhistorische museum zijn rol als eigentijds erfgoedcentrum niet kunnen

¹³ *Handelingen Tweede Kamer, vergaderjaar 2005–2006*, 30 300 VIII, Vaststelling van de begrotingsstaat van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap voor het jaar 2006, nr. 249, Motie van het lid Verhagen c.s., voorgesteld 27 juni 2006.

¹⁴ Renée E. Kistemaker, *Eindrapport project Cultureel Erfgoed Minderheden 2001–2004. Een project van de ministeries van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, en Justitie, onder verantwoordelijkheid van de Samenwerkende Erfgoedkoepels* (Amsterdam 2004).

waarmaken. Geschiedenis en erfgoed blijven dan het voorrecht van een doorgaans blanke elite.

Conclusie

De uitdaging van een Nationaal Historisch Museum ligt wat mij betreft op het snijpunt van twee generale tendensen. De internationalisering van het erfgoed en de medialisering van emoties die een nieuw mentaal erfgoedkader bepalen. Het is deze uitdaging die ervoor zorgt dat we het historisch onderzoek in een nieuw museaal kader plaatsen en deze op een eigentijdse manier invulling moeten geven. De geschiedenis van het museumwezen leert dat er voortdurend paradigmawisselingen plaatsvinden. In de wetenschap vinden we dat normaal. Vernieuwing is noodzakelijk en telkens moeten de uitdagingen van de nieuwe tijd vertaald worden in nieuwe erfgoedgerichte onderzoeksvragen, herdefiniëring van erfgoedgemeenschappen en nieuwe presentatievormen. Deze aspecten worden in hoge mate gestuurd door de recente communicatierevolutie die internet heeft teweeggebracht. De recente discussie over het Nationaal Historisch Museum leert dat museale opvattingen en erfgoed de gemoederen hevig kunnen beroeren. Discussies zijn prima, maar als het debat, zoals in Nederland stukloopt op politieke bezwaren en poldercanons, lopen wij straks in Nederland hopeloos achter. En dat zou jammer zijn voor de voortrekkersrol die we hier zo graag vervullen. We moeten ons opmaken voor de *emotional turn*. Daarom is het zo belangrijk dat het Nationaal Historisch Museum de kans krijgt vanuit deze invalshoek een programma van eisen te ontwikkelen, niet gehinderd door preciezen die zich bij voorbaat met de uitkomst willen bemoeien. Daartoe behoort iedereen die het traditionele museum voor ogen heeft. Maar daar waar het gaat om de *emotional turn* is geen enkel museum in Nederland daarop voorbereid. De uitdaging voor het Nationaal Historisch Museum is om vanuit het internationale erfgoedperspectief naar andere inhoudelijke concepten te kijken. En als dat leidt tot een collectie zal die er toch anders uitzien dan die van de meeste musea. Zoals de internetgeneratie het communicatieproces een andere lading heeft gegeven, zal dat ook met de museale inhoud gebeuren. En dat zullen ook politici moeten beseffen.

Paul van de Laar (1959) is hoofd collecties Historisch Museum Rotterdam en bijzonder hoogleraar stadsgeschiedenis aan de Erasmus Universiteit Rotterdam. In toenemende mate publiceert hij over erfgoed, migratie en de stad. Zijn recentste bijdrage op dit gebied is een internetpublicatie in 2009 voor het Noordrijnwestfaalse culturele instituut Interkultur.pro over *Erbe und das Leben der Anderen im Einwanderungsland* (www.interkulturpro.de/ik_pdf/vortrag-van-de-Laar.pdf). In 2000 verscheen zijn *Stad van formaat. Geschiedenis van Rotterdam in de negentiende en twintigste eeuw* (Zwolle 2000; herdruk 2007). In 2006 publiceerde hij 'Transnationalisme in een wereldhaven', in: Wim Willems en Leo Lucassen (eds.), *De krachtige stad. Een eeuw omgang en ontwikkeling* (Amsterdam 2006) 110-137. Email: p.vandelaar@hmr.rotterdam.nl.

Geen identiteit zonder oriëntatie in de tijd

Over de noodzaak van chronologie

MARIA GREVER

No Identity without Temporality. Why We Need Chronologies

Recently, the Dutch National History Museum launched a concept of five theme-worlds that would serve as the outline of Dutch history. Critics assume that this concept is at loggerheads with a clear chronology; in their view the museum will become a postmodern stew. This contribution investigates the extent to which this critique makes sense. One of the reasons for the critique is that the five-worlds-concept seems to abstract temporality. Indeed, in some theme-worlds different phenomena are gathered under one umbrella. In which case a coherent story with a clear temporality becomes impossible and visitors will get lost. Another reason for the critique is that the concept does not fit the temporality of national political history. There are indeed two theme-worlds which focus on climatic and social-economic processes. However, that does not contradict a chronology, it only indicates a different temporality.

In de discussies over het Nationaal Historisch Museum (NHM)¹ wordt vaak vanzelfsprekend uitgegaan van enthousiaste, onderlegde en gezonde bezoekers die een historische sensatie ondergaan bij het kijken naar Romeins aardewerk of een batiklap, die diep onder de indruk raken van een stokje waarop een politieke leider uit de zeventiende eeuw steunde toen hij naar het schavot werd gebracht, die zich stortten op digitale technieken waarmee ze meer te weten komen van een groot schilderij waarop mannen met hoge hoeden staan afgebeeld die een of andere vrede in Nijmegen ondertekenen, en die het fantastisch vinden om vragen te beantwoorden bij vitrines en oude objecten, zoals ‘Zag deze kast er altijd zo uit?’

Maar bezoekers komen ook om andere mensen te zien en zijn niet in alle exposities geïnteresseerd. Ze worden moe van het kijken of van de drukte, ze gaan zitten, staan op, komen in opstoppingen, luisteren naar uitleg van een gids, vervelen zich of begrijpen de pointe niet. Wat gebeurt er eigenlijk met mensen in een museum? Net als bij een geschiedenisles ervaren ze in elk geval duur (kort, lang) en intensiteit (leeg, vol). Maar anders dan in een klaslokaal, *bewegen* ze zich door een gebouw. Dat heeft effecten op de kennisverwerving.²

¹ Het NHM kan beter *Nederlands* Historisch Museum genoemd worden. Zie voor de argumenten mijn lezing ten behoeve van het debat over NHM in Theater Lux, Nijmegen 22 juni 2009: ‘Hoe historisch wordt het Nationaal Historisch Museum?’ Te raadplegen onder www.fhk.eur.nl/english/chc/publications/g/

² Er is veel onderzoek gedaan naar publieksbereik van musea, ook door musea zelf. Voor een grootschalig onderzoek zie Frank Huysmans en Jos de Haan, *Het bereik van het verleden. Ontwikkelingen in de belangstelling voor cultureel erfgoed. Het culturele draagvlak 7* SCPB